tanlara bazı şartlarda veya bizzat kendi müracaatları üzerine maaş verilirdi. Maaş miktarları farklı durumlarda değişmekle birlikte aynı şartlarda -Osmanlı muâmelâtında emsaliyle kıyas esas olduğundan- bu miktar değişmiyordu. XVII. yüzyılda sarayda bulunan sultanlar günlük 400 akçeden ayda 12.000 akçe maaş alırken hanım sultanlar günlük 150 akçeden ayda 4500 (BA, Ali Emîrî-IV. Mehmed, nr. 7104, 9528), saray dışındakiler ise günlük 30 akçeden ayda 900 akçe (BA, *MAD*, nr. 6019, s. 38) almaktaydılar. Sarayda oturanlar genellikle anneleri ölmüş olanlar veya babaları vefat edip anneleriyle beraber saraya gelenlerdi. Annelerinin yanında bulunanlara onların maaşlarından bir kısmının tahsis edildiği de olurdu (BA, *MAD*, nr. 436, s. 5). Hesaplarına İstanbul harc-ı hâssa emininin baktığı bu maaşlar, Dârüssaâde ağasının hazırladığı cetvellere göre Hazîne-i Âmire'den verilirdi. Hazîne-i Hâssa'nın oluşumundan sonra maaş, çeyiz vb. masrafları bu hazine bünyesinde yer almıştır. Hanım sultanların ayrıca "me'kûlât" ve "âdet-i ramazâniyye", saray dışındakilerin de "hâne kirası" gibi çeşitli tahsisatları vardı (BA, *MAD*, nr. 436, s. 26). Ayrıca ihtiyaçları halinde padişahın iradesiyle kendilerine gerekli yardım yapılırdı.

Saraylardaki hanım sultanların sultanlarda olduğu gibi kalfaları, harem ağaları, baltacıları, kethüdâları, masraf kâtipleri gibi görevliler yanında kendilerine ait birtakım işleri yürüten kethüdâları da vardı (BA, Ali Emîrî-IV. Mehmed, nr. 11115). Ayrıca bütün hanım sultanlar için umumi bir hanım sultanlar kethüdâlığı makamı ihdas edilmişti. Bu makam genellikle devlet ricâlinden bir kişiye ek görev olarak verilirdi (BA, İrade-Dahiliye, nr. 33342).

Hanım sultanların evlenmeleri sırasında evlenecekleri kişinin belirtilmesinden çeyiz, nişan takımları, yeni ev için gerekli mefruşat vb.nin teminine, nikâhın akdi ve hanım sultanın yeni evine gidişine kadar yapılan bütün işlemler padişahın bilgisi dahilinde olurdu. Sultanların nikâhını şeyhülislâm, hanım sultanların nikâhını ise Rumeli kazaskeri damat ile gelinin vekilleri vasıtasıyla kıyar, kazasker ile vekillere damat tarafından samur, hanım sultan tarafından birer kakum kürk giydirilirdi. Bu kural henüz oluşmadan XVII. yüzyıl öncesinde padişah hocalarının da sultan nikâhlarını akdettikleri görülmektedir (Selânikî, I, 341). Hanım sultan yeni evine perşembe günü götürülür, ertesi gün damat sadrazamı ziyaret eder, sadrazam kendisine samur kürk giydirir, böylece evlenme merasimi sona ererdi.

Hanım sultanların protokoldeki yerleri sultanlardan sonra olup kendi aralarındaki sıralamada ise yaş esas alınırdı (Osmanoğlu, s. 72). Elkāb olarak umumiyetle, Fâtih Kanunnâmesi'ndeki sultanlar elkābında da yer alan "iffetlü, ismetlü" veya bunlardan biri kullanılırdı. Ancak nâdiren de olsa bu sıfatların, daha ziyade sultan ve vâlide sultanlar hakkında geçen "devletlü" veya "saâdetlü" ifadeleriyle beraber "devletlü, ismetlü" şeklinde kullanıldığı da olmuştur. Dua cümlesi sultanlar için "dâmet ismetühâ", hanım sultanlar için "zîdet iffetühâ" şeklinde iken zaman zaman her ikisi de tercih edilmiştir. Kendilerine tezkire yazılırken genellikle, "İffetlü, ismetlü, saâdetlü hanım sultân-ı aliyyetü'ş-şân hazretleri, hemvâre visâde-i pîrâ-yi mecd ü saâdet ve sadr-ârâ-yi izz ü âfiyet olmaları daavât-ı hâlisesiyle arîza-i muhlisi oldur ki" diye hitap edilirdi (*Mecmûa-i Telhîsât*, s. 39).

1913 yılında hânedan mensuplarını "Osmanlı padişahlarının evlât ve torunları ile hânedanın erkek çocuklarının kızları" olarak tarif eden bir düzenlemeden sonra bütün hânedan mensupları hakkında genel mükellefiyetler getirilmişse de bunlar hanım sultanları pek bağlayıcı olmamıştır. Ancak hânedan mensuplarının, yakışıksız davranışları ve görevlerine uygun olmayan hareketleri halin
tarafından uyarma, kınama v
kabul edilmeme gibi bir ceza
dırılacaklarına dair hüküm ha
larla eş ve çocukları için de g
mıştır. Aynı düzenlemede, hân
supları arasındaki davalarla haciz ve vesâyet işlemlerinin, oluşturulacak hânedan meclisi tarafından karara bağlanarak padişahın icra yetkisine bırakılması hükmü getirilmiştir. Ayrıca hânedan mensuplarının vefatları halinde bir merasimin uygulanması kararlaştırılmış ve bu merasim üç sınıf üzerine düzenlenmiştir. Hanım sultanlara genellikle ikinci sınıf cenaze merasimi yapılmıştır (BA, D.UİT, 3/6/63).

Hanım sultanlar da diğer hânedan mensupları gibi çeşitli hayır eserleri yaptırıp vakıflar tesis etmişlerdir. Nitekim Mekke ve Medine'ye her yıl gönderilen surreye katkıda bulunan vakıflar arasında hanım sultanlara ait olanlar önemli bir yer tutar (BA, *Surre Defterleri*, nr. 1665, vr. 115^{b}-116^{b}).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, *MAD*, nr. 436, s. 5, 10-11, 26; nr. 6019, s. 1, 25-26, 29-30, 38; BA, *Ruûs Defterleri*, A.RSK, nr. 1593, s. 81, 121, 131; BA, KK, *Tâyinât Defterleri*, nr. 7241, s. 8, 14; nr. 7246, s. 28; nr. 7247, s. 2, 5-6; nr. 7263, s. 2; BA, BEO, *Sadâret Defterleri*, nr. 350, vr. 34^{b}; nr. 359, vr. 49^{a-b}; BA, *Surre Defterleri*, nr. 1665, vr. 115^{b}-116^{b}; nr. 1667, vr. 55^{a}; nr. 4151, vr. 1^{a-b}; BA, *Hânedân Defterleri*, nr. 1, vr. 2^{b}-3^{b}, 33^{b}-41^{b}, 80^{b}; nr. 2, s. 1-4; BA, Ali Emîrî-IV. Mehmed, nr. 6984, 7104, 9528, 11115; BA, İbnülemin-Saray, nr. 914/4; BA, Cevdet-Saray, nr. 8640; BA, Cevdet-Maliye, nr. 22749; BA, D.TŞF, nr. 26064, 26103; BA, İrade-Dahiliye, nr. 4484, 4815, 5234, 23865, 33342, 40669, 41191, 43389; BA, D.UİT, 3/6/62-63; BA, Bahriye-Gelen, 325682, 327061; *Kānunnâme*, Âtıf Efendi Ktp., nr. 1734, vr. 150^{a}; Selânikî, *Târih* (İpşirli), I, 36, 111, 171, 341, 390; II, 454, 608, 696; Nâilî Abdullah Paşa, *Defter-i Teşrîfât*, TTK Ktp., nr. 10, vr. 77^{a}, 169^{a}-170^{a}, 178^{b}-180^{b}; Subhî, *Târih*, vr. 184^{a}; İzzî Süleyman, *Târih*, İstanbul 1199, vr. 152^{b}-153^{a}; *Mecmûa-i Telhîsât*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. K. 291, s. 39; D'Ohsson, *Tableau général*, VII, 95-96; Lutfî, *Târih*, X, 68; XII, 54; *Mütemmim*, İstanbul 1333, s. 185-186; *Devlet-i Osmâniyye'nin 1325 Senesine Mahsus Bütçesidir* (nşr. Maliye Nezâreti), İstanbul 1325, s. 20; *Salnâme-i Devlet-i Osmâniye* (1327), s. 48-55; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 164, 166; a.mlf., *Osmanlı Tarihi*, III/2, s. 339, 391; a.mlf., "Yavuz Sultan Selim'in Kızı Hanım Sultan ve Torunu Kara Osman Şah Bey Vakfiyeleri", *TTK Belleten*, XL/159 (1976), s. 467-478; Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 318-319, 321, 379-386, 389, 454, 470-475, 498-499, 502, 525; Ayşe Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid: Hatıralarım*, Ankara, ts. (Selçuk Yayınevi), s. 72, 105, 272; Safiye Ünüvar, *Saray Hatıralarım*, İstanbul 1964, s. 65, ayrıca bk. tür.yer.; Abdülkadir Özcan, "Fatih'in

ABDÜLMECÎD el-HÂNÎ

bk. **HÂNÎ, Abdülmecîd b. Muhammed**
el-Ḥadâʾiḳu'l-verdiyye adlı eseriyle tanınan Nakşibendî-Hâlidî şeyhi.

HÂNÎ, Abdülmecîd b. Muhammed

(عبدالمجيد بن محمد الخاني)

Abdülmecîd b. Muhammed
b. Muhammed b. Abdillâh
ed-Dımaşkī el-Hânî
(ö. 1318/1900)

***el-Ḥadâʾiḳu'l-verdiyye* adlı eseriyle tanınan Nakşibendî-Hâlidî şeyhi.**

9 Safer 1263'te (27 Ocak 1847) Şam'da doğdu. Hâlid el-Bağdâdî'nin önde gelen halifelerinden Muhammed b. Abdullah el-Hânî'nin torunudur. Babası Muhammed, hadis ve fıkıh dersleri aldıktan sonra babasından tasavvufa dair eserler okumuş, Mısır'a gidip ünlü âlimlerle tanışmış, babasının 1862'de ölümü üzerine

onun yerine geçmiş, uzun yıllar Hâlid el-Bağdâdî Dergâhı'nda şeyhlik yaptıktan sonra vefat ederek Hâlid el-Bağdâdî'nin türbesi civarında defnedilmiştir (Abdürrezzâk el-Baytâr, III, 1215). Abdülmecîd'in, Hâlid el-Bağdâdî'nin halifelerinden Ahmed Erbîlî'nin kızı olan annesinin soyu Ahmed er-Rifâî'ye ulaşır. Eğitimini üstlenen dedesi, Abdülmecîd'i Kur'an öğrenmesi için halifelerinden Şeyh Ali el-Humûsî'ye gönderdi. Dinî ilimleri, *el-Fütûḥâtü'l-Mekkiyye*'yi ve *el-Câmiʿu'ṣ-ṣaġîr*'i dedesinden okudu. Emîr Abdülkādir el-Cezâirî'den Buhârî'nin *el-Câmiʿu'ṣ-ṣaḥîḥ*'ini dinledi. Babasının Şam Murâdiye Camii'nde verdiği derslere devam etti. Abdürrezzâk el-Kâşânî'nin *Iṣṭılâḥâtü'ṣ-ṣûfiyye* adlı eseriyle *Fuṣûṣü'l-ḥikem* üzerine yazılan şerhleri okuyarak İbnü'l-Arabî'nin tasavvufunu anlamaya çalıştı. Şiirde özellikle tarih düşürme ve mutarraz şiir (akrostiş) alanında üstat olarak tanındı. Muhammed Abduh ile yazışmalarda bulunması Abdülmecîd'in Selefî harekete ilgi duyduğu şeklinde yorumlanmıştır. Ancak *el-Aḳvâlü'l-marżiyye fi'r-red ʿale'l-Vehhâbiyye* (Kahire 1901) adlı eseri övmesi onun bu mezhebe karşı olduğunu göstermektedir.

Abdülmecîd babası vefat edince onun yerine geçmek istediyse de şeyhlik postuna amcası Ahmed el-Hânî oturdu. Şeyh Ahmed'in bir yıl sonra ölümü üzerine yerine bu defa diğer amcası Abdullah el-Hânî geçti. Kendisi Hâlid el-Bağdâdî Dergâhı şeyhliğine davet edildiği sırada İstanbul'da vefat etti ve Nişantaşı Mezarlığı'na defnedildi.

Eserleri. 1. *el-Ḥadâʾiḳu'l-verdiyye fî ḥaḳāʾiḳi ecillâʾi'n-Naḳşibendiyye* (Kahire 1308). Müellif eserin önsözünde, dedesinden Nakşibendiyye şeyhlerinin adlarını sık sık duyduğunu, ancak çoğu İran, Hindistan ve Türkistanlı olan bu şeyhler hakkında yeterli Arapça kaynak bulamadığını, bunun üzerine 1303 (1885-86) yılında Nakşibendiyye meşâyihinin hal tercümelerini yazmaya karar verdiğini, Farsça ve Türkçe kaynakları kullanırken bu dilleri bilenlerden yardım gördüğünü söyler. Fahreddin Sâfî'nin 909'da (1503) tamamladığı, Nakşibendiyye silsilesine dahil şeyhler hakkında bilgi veren *Reşeḥât*'ından sonra bu konuda yazılmış en kapsamlı eser olan *el-Ḥadâʾiḳu'l-verdiyye*'de Nakşibendiyye'nin Hz. Ali'ye ulaşan iki Alevî silsilesiyle Hz. Ebû Bekir'e ulaşan Bekrî silsilesi verilmiş ve bunlarda yer alan şahıslar ayrı ayrı anlatılarak Nakşibendiyye silsilesindeki diğer meşâyih kronolojik olarak tanıtılmıştır. *Reşeḥât*'ta biyografisi verilenlerin yanı sıra XVI-XIX. yüzyıllarda yaşayan Nakşibendiyye şeyhlerine dair derli toplu ve güvenilir bilgiler veren eserin önemli bir özelliği de Hâlid el-Bağdâdî'nin halifeleri hakkında önemli bilgiler ihtiva etmesidir. Abdülmecîd el-Hânî yer yer Nakşibendiyye'nin âdâb ve erkânından, bu tarikatla ilgili özel terimlerden de bahsetmiş, bu arada tenkit ve itirazlara cevap vererek tarikatı savunmuştur. Eser Abdülkadir Akçiçek tarafından aynı adla Türkçe'ye tercüme edilmiştir (İstanbul 1986). **2.** *es-Saʿâdetü'l-ebediyye fî mâ câʾe bihi'n-Naḳşibendiyye* (Dımaşk 1313; İstanbul 1983). Eserde Nakşibendiyye ve bu tarikatın Hâlidiyye kolu hakkında bilgi verildikten sonra sohbet, hatm-i hâcegân, râbıta, zikir ve murakabe konuları kısaca anlatılmıştır. Bu iki eserin bazı kaynaklarda (Serkîs, I, 817-818; Brockelmann, II, 774) Abdülmecîd el-Hânî'nin dedesi Muhammed b. Abdullah el-Hânî'ye nisbet edilmesi yanlıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülmecîd el-Hânî, *el-Ḥadâʾiḳu'l-verdiyye*, Kahire 1308, s. 276-299; Muhyiddin b. Ahmed el-Hânî, "Tercemetü'l-müʾellif", *a.e.*, s. 1-3 (sonunda); Abdülcevâd el-Kâyâtî, *Nefḥatü'l-beşâm fî riḥleti'ş-Şâm*, Kahire 1901, s. 186-191; Reşîd Rızâ, *Târîḫu'l-üstâẕ*, Kahire 1911, s. 611-613; Takıyyüddin el-Hısnî, *Müntehabâtü't-tevârîḫ li-Dımaşḳ*, Dımaşk 1928, II, 749-750; *Îżâḥu'l-meknûn*, I, 396; Edhem el-Cündî, *Aʿlâmü'l-edeb ve'l-fen*, Dımaşk 1954, II, 116; Nebhânî, *Kerâmâtü'l-evliyâʾ*, I, 5; Serkîs, *Muʿcem*, I, 817-818; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 774; Kehhâle, *Muʿcemü'l-müʾellifîn*, VI, 170; Ziriklî, *el-Aʿlâm*, IV, 294; M. Cemîl eş-Şattî, *Aʿyânü Dımaşḳ*, Dımaşk 1972, s. 86, 392; Selâhaddin el-Müneccid, *Muʿcemü'l-müʾerriḫîne'd-Dımaşḳıyyîn ve âs̱âruhümü'l-maḫṭûṭa ve'l-maṭbûʿa*, Beyrut 1978, s. 392; Abdüllatîf Sâlih el-Ferfûr, *Aʿlâmü Dımaşḳ*, Dımaşk 1408/1987, s. 199; D. Dean Commins, *Islamic Reform: Politics and Social Change in Late Ottoman Syria*, New York - Oxford 1990, s. 37; Abdürrezzâk el-Baytar, *Ḥilyetü'l-beşer fî târîḫi'l-ḳarni's-s̱âlis̱ ʿaşer*, Beyrut 1993, II, 1037; III, 1215.

OSMAN TÜRER

HÂNÎ, Muhammed b. Abdullah
(محمد بن عبد الله الخانى)

Muhammed b. Abdillâh b. Mustafâ el-Hânî (ö. 1279/1862)

Nakşibendî-Hâlidî şeyhi.

1213'te (1798) Hama-Halep yolu üzerinde bulunan Han (Hân-ı Şeyhûn) köyünde doğdu. Hayatı hakkındaki bilgiler, geniş ölçüde torunu Abdülmecîd b. Muhammed'in *el-Ḥadâʾiḳu'l-verdiyye* adlı eserinde verdiği bilgilere dayanmaktadır. Babasını küçük yaşta kaybeden Muhammed el-Hânî, Rifâî-Keyyâlî şeyhi Muhammed el-Keyyâlî'nin kızı olan annesiyle birlikte Hama'ya gidip öğrenimini burada sürdürdü. Altı yıl kadar Fâris adlı bir zatın sohbetlerine devam ettikten sonra Kādirî şeyhi Muhammed Geylânî'ye intisap etti. Uzunca bir süre vaaz verip ders okuttu; ardından Şeyh Ulvân el-Hamevî zâviyesinde inzivaya çekildi. Daha sonra Şam'a gidip Hâlid el-Bağdâdî'ye biat etti. Addâs Camii'nde girdiği halveti tamamlayıp şeyhinin izniyle Hama'ya döndü. Sonraki yıllarda iki defa daha Şam'a gidip halvete girdi. 1825'te şeyhinden aldığı emir üzerine ailesiyle birlikte Şam'a yerleşti. Hâlid el-Bağdâdî'nin Şam Murâdiye Camii'nde görevli halifesinin vefatı üzerine onun yerine getirildi. Hânî'nin yeteneğini gören Hâlid el-Bağdâdî ona irşadda bulunma, zikir halkası kurma, aralarında Emîr Abdülkādir el-Cezâirî'nin de bulunduğu bazı müridlerin terbiyesine nezaret etme yetkisini verdi. Bu yıllarda dervişlere Hâlid el-Bağdâdî'nin önde gelen halifelerinden Muhammed b. Süleyman'ın *el-Ḥadîḳatü'n-nediyye* adlı eserini okutmaya başladı.

Hânî, Hâlid el-Bağdâdî'nin ölümünden sonra yerine geçen İsmâil el-Enârânî'ye, Enârânî'nin birkaç hafta sonra vefatı üzerine halifesi Abdullah Herevî'ye biat etti. Bu zatın da ölümü üzerine onun yerine geçti. 1829'da annesiyle birlikte hacca gitti. 1837 yılında *el-Behcetü's-seniyye* adlı eserini kaleme aldı. 1843'te ikinci defa, üç yıl sonra oğlu Muhammed'i de yanına alarak Şam Valisi Mûsâ Saffetî Paşa'nın hac kafilesiyle üçüncü defa hacca gitti. 1849'da kalabalık bir mürid topluluğu ile Kudüs'ü ziyaret etti. 1853'te oğlu Muhammed ile birlikte, o sırada İstanbul'da bulunan Mûsâ Saffetî Paşa'nın daveti üzerine Beyrut'tan İstanbul'a gidip paşanın Eyüp'teki konağında dört ay kaldı. Ertesi yıl kardeşi Ahmed ve oğlu Muhammed ile birlikte tekrar hacca gitti. 19 Safer 1279'da (16 Ağustos 1862) yakalandığı humma hastalığından kurtulamayıp vefat etti. Şam'da Hâlid el-Bağdâdî'nin türbesi civarında toprağa verildi.

Torunu Abdülmecîd b. Muhammed, onun geçimini en helâl rızık yolu olduğuna inandığı çiftçilikle sağladığını, İbnü'l-Arabî'nin *el-Fütûḥâtü'l-Mekkiyye*'sini, İbnü'l-Fâriz'ın *et-Tâʾiyyetü'l-kübrâ*'sını ve Şaʿrânî'nin eserlerini çok okuduğunu söyler. Şam Valisi Mehmed Reşid Paşa ve